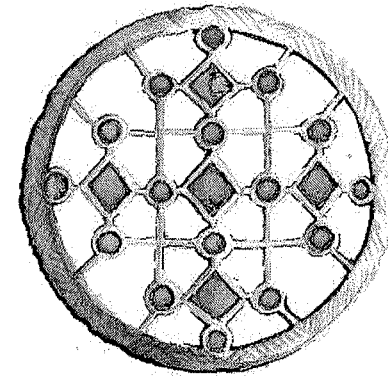

KRETINGOS SENOVĖ

Kretingos muziejus

KRETINGOS SENOVĖ

I DALIS

Kretinga,
1999 m.

KRETINGOS MUZIEJAUS LEIDINYS

1999 m. rugsėjo 24 d. Kretingos muziejuje įvykusios mokslinės archeologų konferencijos “Lietuvos pajūrio archeologija” pranešimų tezės.

© Kretingos muziejus.

© Audronė Bliujienė, Donatas Butkus, Julius Kanarskas, Algimantas Merkevičius, Valdemaras Šimėnas, Gintautas Zabiela.

TURINYS

Audronė Bliujienė Užpelkių kapinynas – dešimtmečio tyrinėjimų apžvalga	4
Donatas Butkus Lazdininkų (Kalnalaukio) kapinyno tyrinėjimai 1991-1997 m.....	6
Julius Kanarskas Kretingos rajono archeologijos paminklų tyrinėjimų apžvalga	9
Algimantas Merkevičius Laidosena Vakarų Lietuvoje akmens ir ankstyvuojamųjų metalų laikotarpiams	14
Gintautas Zabiela Vakarų Lietuvos piliakalniai	17
Valdemaras Šimėnas Lietuvos pajūris viduriniajame ir vėlyvajame geležies amžiuje.....	21
Kretingos rajono archeologijos paminklų sąrašas	23

Audronė Bliujienė

Užpelkių kapinynas – dešimtmečio tyrinėjimų apžvalga

Užpelkių kapinynas (Kretingos sen.) įrengtas neaukštoje, bet gerai pajūrio žemumoje išsiskiriančioje kalvelėje, esančioje kairiajame Žibos upelio krante. Nors kapinynas archeologams žinomas nuo 1935 m., bet buvo tyrinėjamas tik 1985 m. (V.Šimėnas) ir 1987-1988, 1991-1996 m. (A.Bliujienė). Per šiuos metus ištirtas 1582 kv. m plotas, kuriame rasta 88 nedeginti ir 1 degintinis mirusiųjų kapai bei 6 žirgų palaidojimai. Taip pat ištirtos 3 pilkapių liekanos bei rasta kapinyno apeigų vieta – alka. Tyrinėjimų metu surinkta 681 radinys.

Didžioji dauguma nedegintų žmonių kapų ir žirgų kapai priklauso IV a. pab. – VI a. Rasti 5 VIII a. pab. – XII a. kapai. Suardytos pilkapių liekanos siekia žalvario amžių – ankstyvojo geležies amžiaus pradžią (kalibruotos radiokarboninės datos - 1116 m. – 407 m. pr. Kr.), tačiau kapų pėdsakų ar radinių, susijusių su pilkapių supylimu, nerasta.

Plati Užpelkių kapinyno chronologija, laidojimo papročių kaita, nemažas ištirtų kapų skaičius teikia įdomios medžiagos kapų su akmenų vainikais srities kultūrai pažinti, kuršių genties formavimosi istorijai. Kadangi ištirta nemaža ne tik kapinyno kalvelės, bet ir jos šlaitų dalis, atsiskleidžia įdomūs laidosenos bruožai. Šiuo metu Užpelkių kapinynas yra vienas iš plačiausiai tyrinėtų IV-VI a. Lietuvos pajūrio kapinynų su akmenų vainikais. Kapinyno medžiaga leidžia geriau pažinti viduriniojo geležies amžiaus pradžios žmonių gyvenimą, kuršių etninę istoriją, tame tarpe būsimos Mėguvos žemės apgyvendinimą. Remiantis tirtų Kretingos rajono IV-VI a. kapinynų medžiaga galima teigti, kad šiame laikotarpyje Kretingos-Palangos apylinkėse gyventojų skaičius, lyginant su senojo geležies amžiumi, žymiai padidėjo.

Tyrinėjant kapiną, beveik kapinyno kalvelės centre aptiktas 11-kos didelių akmenų vainikas. Jis orientuotas šiaurės-pietų, rytų-vakarų kryptimi, 4,75x3,90 m dydžio. Kai kurie akmenys apskaldyti suteikiant jiems norimą formą ir siekiant, kad jie geriau prisišlietų vienas prie kito. Be to, jie sutvirtinti molio sluoksniu. Kiekvieno akmens pozicija bei kryptis vainike individuali ir apskaičiuota. Vainiko centre ilgą laiką buvo kūrenta ugnis. Šiame vainike kapų nerasta.

Užpelkių kapinyno akmenų vainiko paskirtis, remiantis jo sąranga, matyt, yra apeigų vieta – alkavietė. Turbūt, iš šioje alkavietėje kūrenamos ugnies buvo imami degėsiiai mirusiųjų kapo duobėms paruošti. Gali būti, kad alkavietėje buvo atliekamos apeigos laidojant mirusiuosius ir juos paminint. Su mirusiųjų

paminėjimo apeigomis sietinos duobės, rastos šiauriniame ir pietiniame kapinyno kalvelės šlaituose (šiaurinėje pašlaitėje rasta duobė užpildyta sudaužytais stambiai grublėtu paviršiumi puodais ir degėsiiais; pietinėje – rasta duobė užpildyta degėsiiais ir V-VI a. papuošalais). Abi duobės žymi ir kapinyno teritorijos ribas.

IV-VI a. mirusieji laidoti nedeginti stačiakampėse suapvalintais kampais ar ovaliose kapo duobėse. Dalį IV-VI a. kapų supa akmenų vainikai. Visų kapų sampiluose, o dažnai ir kapo duobės dugnuose randami pavieniai degėsiiai, sudegę augalai, degėsių sluoksneliai, jais užpildytos duobutės. Dalis mirusiųjų buvo palaidoti karstuose. Jų griaučiai sudūlėję, todėl laidojimo kryptis ir padėtis kape nustatyti pagal įkapių išsidėstymą. Pastovi laidojimo kryptis neišsiskyrė. Vyrus, moteris ir vaikus stengtasi palaidoti galva į šiaurę, su nedideliais nukrypimais į šiaurės rytus ir šiaurės vakarus.

Užpelkių kapinyne rasti 6 simboliniai žirgų kapai (galva, dantys, kojos, stuburo dalys). 4 žirgų kapai įkasti į suplokštėjusių pilkapių sampilus. Žirgai laidoti prie vyrų, atskirose kapo duobėse, po vieną, galva į šiaurę, t.y. ta pačia kryptimi kaip ir vyrai, kuriems skirti šie žirgai.

IV-VI a. užpelkiečiai laidoti su ne itin gausiomis įkapėmis. Gal būt toks vaizdas susidaro todėl, kad didžioji dalis kapų rasti labai apardyti, nuarti. Mirusiojo vyro galvos srityje randama dalgis, kirvis, peilis, 1-2 (ar net 3) ietigaliai, taip pat žašlai, galastuvas, miniatiūrinis puodelis. Moterims prie galvos, kartais į tošinę dėžutę įdėdavo žiedą, akmeninį verpstuką, gintaro karolių vėrinį, miniatiūrinį puodelį, geležinę adatą ar ylą.

Vyrų kapuose papuošalų randama nedaug. Tai lankinės segės, įvijiniai ir praplatinta priekine dalimi žiedai, storagalės apyrankės. Dažnai ant krūtinės ar juosmens srityje aptinkama po 1-2 gintaro karoliukus, kurie, matyt, buvo pritvirtinami prie smeigtukų, diržų arba juostų. Moterų kapuose randama kiek daugiau papuošalų: antkaklių, dažniausiai raktų skylutės formos kilpele ar viela apvyniotais galais su kilpele ir kabliuku, lankinių segių lenkta kojele, puošnių žalvarinių smeigtukų su tutuliu, storagalių bei juostinių apyrankių, įvijinių ir praplatinta priekine dalimi žiedų ir net žiedas su mėlyno stiklo akute.

Užpelkių kapinynas iš kitų to paties laikotarpio Lietuvos pajūrio kapinynų išsiskiria įvairių formų gintaro karolių gausa. Beveik trečdalis visų kapinyne rastų dirbinių yra įvairių formų gintaro karoliai, įvairūs kabučiai, gintaro žaliava. Karoliai buvo veriami į vėrinius, pririšami kaip amuletai prie smeigtukų. Neįprastos formos, neapdirbtos gintaro gabalus, kaip amuletus saugotojus, moterys nešiojo pririštus prie juostų.

Rytinėje senojo, IV-VI amžių, kapinyno dalyje VIII a. pabaigoje vėl pradėta laidoti mirusiuosius. Čia rasti 4 labai apardyti VIII a. pab. – X a. nedegintų mirusiųjų kapai, 1 degintinis XI-XII a. kapas ir nemažai radinių iš suardytų kapų,

tame tarpe diržo sagtis, dekoruota Borre stiliaus elementais, arabiško dirhemo pusė. Vėlyvieji Užpelkių kapinyno kapai – čia gyvenusių kuršių palikimas.

Tyrinėjant Užpelkių kapinyną finansiškai rėmė ir talkino nemažai Kretingos rajono įstaigų, organizacijų. Archeologai dėkingi visiems prisidėjusiems prie šio reikšmingo mūsų praeities paminklo tyrinėjimo.

Donatas Butkus

Lazdininkų (Kalnalaukio) kapinyno tyrinėjimai 1991-1997 m.

Lazdininkų (Kalnalaukio) kapinynas žinomas nuo 1933 m. Archeologinius jo kasinėjimus 1940 m. pradėjo Vytauto Didžiojo Kultūros muziejus (P.Baleniūnas). 1958 ir 1978-1982 m. tyrinėjimus tęsė Kauno valstybinio istorijos (dabar – Vytauto Didžiojo Karo) muziejaus archeologinė ekspedicija, vadovaujama K.Gabriūnaitės (1982 m. vadovavo K.Rickevičiūtė). Ant kapinyno pradėjus statyti gyvulininkystės kompleksą, 1976 m. užstatomą teritoriją tyrinėjo Paminklų konservavimo institutas (S.Patkauskas). 1991-1993 ir 1996-1997 m. kapinyną tyrinėjo Kretingos muziejus (D.Butkus), o 1998 m. – archeologė A.Bliujienė.

Kretingos muziejus ištyrė 850,1 kv. m plotą, kuriame aptiko 27 II-III a. griautinius žmonių ir 6 simbolinius žirgų kapus bei ankstyvesnį kultūrinį sluoksnį su nenustatytos paskirties duobėmis, akmenų konstrukcijomis ir pavieniais radiniais.

Kapai įrengti kalvelėse ir jų šlaituose ankstyvojo kultūrinio sluoksnio viršutinėje dalyje. Juos supo įvairaus pavidalo (apskritimo, ovalo, pusračio) akmenų vainikai, kurie jungėsi tarpusavyje. Nustatyta, kad rengiant vietą kapui, žemės paviršius buvo padengiamas smėlio sluoksniu, o šalia kai kurių kapų duobių išplūkiama molio grindinėliai. Mirusįjį palaidojus, kapo duobė ir vainikas buvo užpilami maišyta žeme, kurioje gausu angliukų ir degėsių. Abipus vainiko akmenų eilės buvo pilamas iki 30-50 cm pločio švaraus geltono smėlio sluoksnis, kurio storis siekė daugiau kaip pusę vainiko aukščio.

Ne visuomet buvo įmanoma nustatyti kapų duobių dydį, kadangi kapai apnaikinti ariant, o duobių kontūrai dažniausiai neišsiskiria maišytoje žemėje. Kapų duobės kastos pailgos, užapvalintais galais. Jų ilgis siekė iki 2,15-2,40 m, plotis – 0,9-1,05 m. Tik dviejų kapų duobių ilgis siekė 3,08 m (kapas Nr.11) ir 3,25 m (kapas Nr.4). Tyrinėjant kapą Nr.11, įkastą į nejudintą gruntą, pavyko nustatyti ne tik duobės, bet ir jame buvusio medinio karsto kontūrą. Čia 2,0 m ilgio ir 0,67 m pločio skobtinis karstas buvo įkastas į 3,02-3,08 m ilgio ir 1,0-1,20 m pločio duobę, siaurėjančią kojūgalio link. Karstui paremti, kaip ir

kituose kapuose, buvo panaudoti smulkūs akmenukai, kurie aptikti duobės pakraščiuose.

Mirusiųjų griaučiai dėl rūgštingo grunto sunykę. Tik atskirais atvejais rasta prie žalvarinių įkapių užsikonservavusių kaulų fragmentų ir dantų liekanų. Pagal įkapių padėtį kapuose nustatyta, kad ištirtoje kapinyno dalyje palaidota 17 vyrų, 10 moterų, 2 vaikai. Dar 3 kapuose palaidotų mirusiųjų lytis nenustatyta. Mirusieji laidoti aukštelininkai, ištiestoje padėtyje, ištiestomis palei šonus arba sulenktomis per alkūnę rankomis, galvomis atsukti į šiaurės rytus (13 kapų), šiaurės vakarus (12 kapų), šiaurę (4 kapai), pietvakarius (2 kapai) ir pietus (1 kapas). Šiaurės rytų kryptimi laidoti daugiausia vyrai, o šiaurės vakarų kryptimi – moterys. Orientacija į šiaurę būdinga tik II a.pab. – III a.pr. kapams. Tuo pačiu laikmečiu datuojamas ir vienintelis į pietus orientuotas moters kapas.

Lazdininkų apylinkėse gyvenusi bendruomenė savo mirusiuosius laidojo prisilaikydama tam tikrų tradicijų. Viena jų – mirusįjį paguldyti į kapą su įkapėmis: papuošalais, darbo įrankiais ar ginklais. Visos įkapės kapuose išdėstytos tam tikra tvarka. Vyrų kapuose aptinkami ginklai, darbo įrankiai ir papuošalai. Moterų kapuose rasta verpstukų ir papuošalų. Abiejų lyčių kapuose aptikta miniatiūrinių molio puodelių ir vario lydinio Romos imperijos monetų. Dalis kapų išsiskiria įkapių puošnumu, gausumu ar retumu.

Monetomis turtingesni buvo vyrų kapai, kuriuose aptikta po 2-3, o viename kape – net 4 monetos. Moterų kapuose būna įdėta po 1-2 monetas. Tik viename kape jų buvo 3. Kapuose su didesniu monetų skaičiumi rasta ir vertingesnių įkapių: skydas, žirgo kamanos, sidabrinis papuošalas.

Turtingas ypatingomis įkapėmis buvo 1991 m. centriname akmenų vainike aptiktas vyro kapas Nr.4. Mirusiojo galvūgalyje gulėjo geležinis dalgis, dešinėje – geležinis įmovinis kirvis, kairėje – du geležiniai įmoviniai ietigaliai, po kuriais buvo padėti du geležiniai pentinai ir sulankstytos odinės žirgo kamanos su geležiniais žaslais, papuoštos puošniomis žalvario plokštelėmis. Krūtinės srityje gulėjo žalvarinė ir sidabrinė lankinės žieduotosios segės, o juosmens srityje dešinėje pusėje aptiktos 3 Romos imperijos monetos, sudėtos į audinio maišelį, susegtą geležine plokštele. Mirusiojo rūbas, atrodo, buvęs puoštas žalvarinėmis kniedelėmis. Kojūgalyje gulėjo geležinis medinio skydo umbas su rankena.

Monetos leidžia kapą datuoti II a.pab. – III a.pr. Tokios įkapės kaip sidabrinė segė, skydo umbas, puošnios kamanos bei centrinė mirusiojo palaidojimo vieta ir šalia aptiktas simbolinis žirgo kapas leidžia teigti, kad šiame kape palaidotas vyras užėmė neeilinę, išskirtinę padėtį to meto Lazdininkų apylinkėse gyvenusioje bendruomenėje.

Skydo umbai buvo rasti dar 3 vyrų kapuose. Šalia vyrų palaidojimų aptikti atskirai įkasti simboliniai žirgų kapai.

Tyrinėjimų duomenys leidžia teigti, kad šioje II a. pab. – III a. pr. Lazdininkų